

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

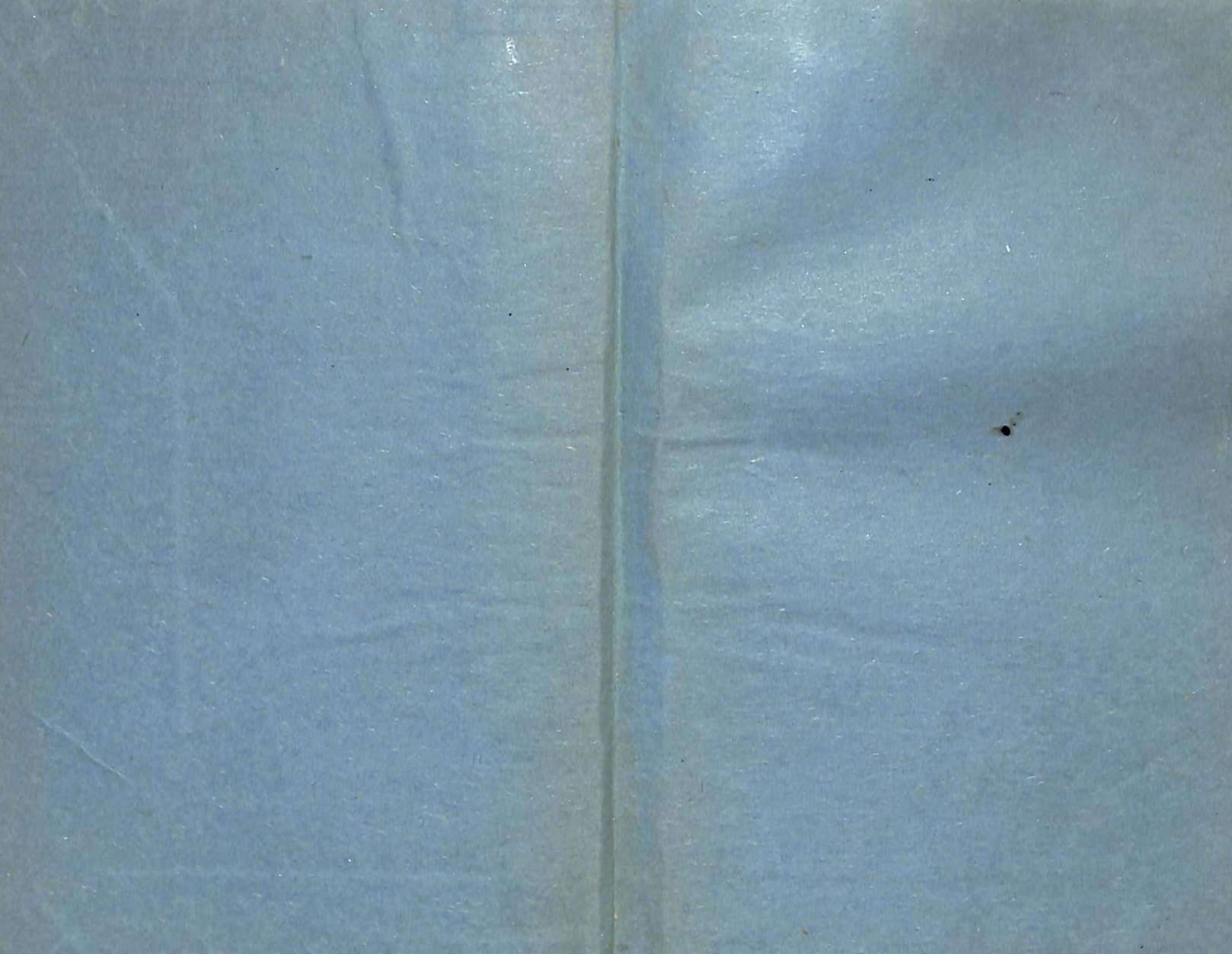
You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

616.936

Q-88

616.936

Ա-88

ԱՆՈՆ ԱՐԾՐԱԲԻ

ԲԺՇԿԻ ԶՐԱՅՅՆԵՐ № 5

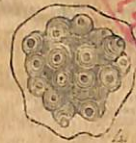
ԴՈՂԵՐՈՑԲ

ԿՍՄ

ՄԱԼԱՐԻԱ

ԳՐԱՆԻՏԿ

Նկարներու

Թ Ւ Փ Լ Ի Զ

Типография Т-ва «Веричесъ и * Каменмахеръ» * Զպարան քնկ. «Վերիչի և Գամինմարիք»

Михайловск. пр., № 81. Телер. № 852.

1902

22 FEB 2013

616.936

12.8

30 JUL 2010

Ա-90 ԲԺՊ. ԳԱՀԱՆ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ար.

ԲԺՇԿԻ ԶՐՈՅՑՆԵՐ № 5

ԴՈՂԵՐՈՅՔ

ԿՍՄ

ՄԱԼԱՐԻԱ

1906
2015

Նկարներով

Թ Ի Փ Լ Ի Ս

Типография Т-ва «Варичевъ и Каменмахеръ» * Տպարան ընկ. «Վերիշև և Կամենմախեր»

Михайловск. пр., № 81. Телеф. № 852.

1902

ա. Դող:

Երբ որ դողը մօտենում է, հիւանդը թուլութիւն է զգում մարմնի մէջ, յետոյ գունատվում է, յօրանջում և նրա անդամները (թեւերն ու ոտերը) ջարջրգվում են: Յետոյ սառնուկներ են անցնում մէջքի վրայով.— հիւանդը «սրտփում է»: Սրտփալը զնայով աւելանում է և գառնում է իսկական գոգ: Հիւանդը զոգում է ամբողջ մարմնով, ատամները շփշփակացնում է իրար վեր ու վայր է թռչում անկողնու մէջ: Գոգն այն ատիճանի է հասնում, որ մահճակալն էլ, մոտի կահ-կարասիքն էլ հիւանդի հետ ցնցվում են: Այս միջոցին կաշին սաստիկ սառչում է, գոյնը կորցնում ու «փշարաղվում է» (սազի մաշկ), կողերի տակը կապրտած է, բիրերը լայնացած, շատերի գլուխը պտոյտ է գալիս և ուշքը գնում է: Պատահում է, որ հիւանդը փոխում է, իսկ շնչառութիւնը և շնչերակը շատ արագանում են:

Գողը տևում է մի քանի րոպէից մինչև 1—2 ժամ, երբեմն էլ մի քանի ժամ շարունակ:

բ) Ջերմ կամ Տափուքիւն ¹⁾:

Գողի ժամանակ արիւնը դրսից քնշուել էր լլցուել ներս, այս պատճառով էլ մաշկը (կաշին) սառել էր, իսկ ներսի տաքութիւնը բարձրացել: Ջերմի միջոցին արիւնը նորից լցվում է մաշկի մէջ ու տաքացնում նրան: Հիւանդն ինքը զգում է, որ այրվում է, կարծես եռման ջուր են լցնում վրան և, եթէ ձեռք գնես հիւանդի վրա, կրտսնեն որ, յիրաւի, կաշին այրվում է ու շար կիզիչ տաքութիւն է գալիս ձեռից: Ջերմից դէմքը կարմրում է, աչքերը արիւն լցվում, գլուխը պտոյտ գալիս ու ցաւում է, ականջները լսողում են, բերանը չորանում, շնչառութիւնն ու դարկերակը աւելի ևս արագանում են և հիւանդը հեոց է ընկնում: 1) 2) Հիւանդը մնում է տաքութեան մէջ 3—4 ժամ, երբեմն էլ աւելի: մրանայի որ

Յետոյ ջերմը կամայ-կամայ իջնում է և սկսվում է քրտինքը: 1) 2) Տաքութիւնը չափում են ականջին գործիքով, որը կոչվում է Ջերմաչափ: 1) 2) 3) 4) 5) 6) 7) 8) 9) 10) 11) 12) 13) 14) 15) 16) 17) 18) 19) 20) 21) 22) 23) 24) 25) 26) 27) 28) 29) 30) 31) 32) 33) 34) 35) 36) 37) 38) 39) 40) 41) 42) 43) 44) 45) 46) 47) 48) 49) 50) 51) 52) 53) 54) 55) 56) 57) 58) 59) 60) 61) 62) 63) 64) 65) 66) 67) 68) 69) 70) 71) 72) 73) 74) 75) 76) 77) 78) 79) 80) 81) 82) 83) 84) 85) 86) 87) 88) 89) 90) 91) 92) 93) 94) 95) 96) 97) 98) 99) 100)

Պ) P r s h n f: (9)

Ամենից առաջ քրտինք է գալիս կոնստակերում, յետոյ ճակատին ու դէմքի վրա, և ամբողջ մարմինը ծածկվում է առատ քրտնքով, որը երբեմն այնքան շատ է լինում, որ թռչում է շապիկը, վերմակ-դոշակն ու բարձը և հարկ է լինում հիւանդի շապիկը մի քանի անգամ փոխել: Այդ ժամանակ սիրտն ու շնչառութիւնը հանդարտվում են, բերանի չորութիւնն անցնում է, ցաւերը գաղարում են և հիւանդը հովանում է. մի շափազանց լղուրալի թմրութիւն է գալիս վրան ու նա խոր քուն է ընկնում, որից զարթնում է զգաստացած ու առողջացած:

Քրտնքի շրջանը տևում է նոյնպէս 2-3-4 ժամ և նրանով նուազանց փերջանում է ու հիւանդն առողջանում, այնպէս որ կարող է պարապել իր գործերով մինչև հետեւալ նուազի վրա հասնելը:

Ուրեմն ամբողջ նուազն (ըող, ջերք, քրտինք) տևում է 6—10 ժամ:

Միևնոյն կարգով դողէրոցը կկրկնուի միւս օրը կամ երկու-երեք օրը մի անգամ և միևնոյն ժամերին:

2. ՄԱԼԱՐԻՍԻ ՄԻՒՍ ՉԵԿԵՐԸ.

Այս դողէրոցքի առօրեա, հասարակ ձևն է, բայց կան և ուրիշ ձևեր:

1. Երբեմն հիւանդը (գլխաւորապէս թոյլ երեխաները, ուրիշ հիւանդութեան տէր մարդիկ և ծերերը) չեն կարողանում դիմանալ այսքան տաքութեանը և մեռնում են:

Սրանք կոչւտաբեր ձևերն են:

2. Յաճախ պատահում է, որ դողէրոցք չկայ, բայց հիւանդը զանազան ցաւեր, զլլխացաւեր ունի: Եւ, գլխաւորը հէնց այն է, որ այդ ցաւերը դողի պէս հէնց միևնոյն ժամերին են գալիս, ինչպէս դողէրոցքի նուազաները.— խինա ենք տալիս ու ցաւերը կորչում են:

Սա էլ թաքուն դողն է: Թաքուն դողը զանազան ձևեր է ընդունում և շատ ուրիշ հիւանդութիւններ է առաջ բերում: Մէկը փոշտոց, հազ կամ շնչարգելութիւն ունի, միւսը անզաղար փսխում է, ցաւեր է զգում ստամոքսի մէջ ուփորը փքվում է, մի երրորդը արիւնհոսութիւններ, նոյնիսկ կարկամումներ, անզամալուծութիւն, մարմնի զանազան մասերի անզգայութիւն է ստանում և այլն:

Թարուն զողից խլուժիւն էլ է գալիս, կուրու-
թիւն էլ և հարիւր տեսակ տկարութիւններ:
Խի՛նան՝ զարմանալի հրաշքներ է՝ անու՛մ
այսպիսի գէպերնւմ:

Յ. Ինչ է ԳՈՂԷՐՈՅՔԻ ԻՍԿԱԿԱՆ ԹՈՅՆԸ:

Գիտնականները վաղուց գիտէին (և
հասարակ ժողովուրդն էլ գիտի), որ դողե-
րոցքը լինում է ճահճային, խոնար երկրնե-
րում, ծովերի, լճերի ու գետերի տղմոս
ափերին և առհասարակ այնպիսի տեղե-
րում, որտեղ կանգնած, անշարժ ջուր կայ:
Գիտէին նոյնպէս, որ ջերմը կլոր տարի չի
լինում, այլ տարուայ որոշ եղանակներին.
— գարնանն ու աշնանը, — այսինքն. հէնց
այն ամիսները, երբ աւելի խոնաւութիւն
կայ և գետնի երեսին ջրեր են հաւարվում
ու կանգնած մնում: Յայտնի էր, որ մար-
դիկ աւելի հիւանդանում են իրիկնապահից
մինչև առաւօտ, այսինքն. երբոր գետնի
խոնաւութիւնը գոլորշի է դառնում ու բար-
ձրանում է օդի մէջ: Չատ բաներ գիտէին
մարդիկ, բայց չէին հասկանում, թէ ինչն
է այս ամենի պատճառը: Ասում էին, թէ
այս կանգնած ջրերից թոյն է բարձրանում

և թունաւորում է մարդկանց, բայց թէ ինչ
էր այդ թոյնը, չգիտէին:

Քսան տարի առաջ միայն գտան այդ

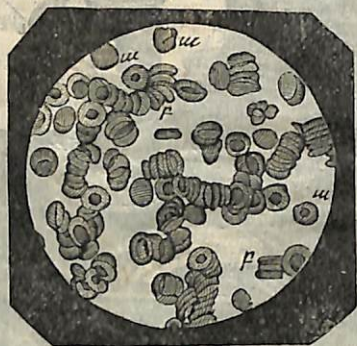
Նկ. 1. Մանրացոյց:

թոյնը, երբ լաւ քննեցին հիւանդների
արիւնը:

Բայց առաջ տեսներ, թէ ինչ է արիւնը:

Արիւնը մի հեղուկ է (շուր է), որի մէջ լողում են անթիւ-անհամար մանր գնդակիկներ, որոնց անունը դրել են արեան գնդակներ:

Սրանք այնքան մանր են, որ պարզ աչքով տեսնելն անկարելի է, այլ միայն մանրացոյցի (մեծացնող գործիքի) միջոցով¹⁾, որը մեծացնում է առարկաները 1000—2000—4000 անգամ: Պէտք է ծակել ասեղի ծայրով հիւանդի մատը և մի կաթիլ արիւն հանել ու կաթեցնել մանրացոյցի ապակու վրա: (Տ. նկ. 1.)

Նկ. 4.

Նկ. 2. Արեան գնդակներ:
ա, ա — սպիտակ և բ, բ կարմիր:

1) Մանրացոյցի մասին մանրամասն տ. բժշկի գրույցներ N 3. «Վարակիչ հիւանդութիւնները և նրանց թոյնը» 1902:

Այս դիտողը դիտում է այդ կաթիլ արիւնը մանրացոյցի միջով և անա թէ ինչ է տեսնում: (Տ. նկ. 2):

Արեան մէջ երկու տեսակ գնդակներ կան.—կարմիր և սպիտակ: Կարմիրները շատ աւելի բազմաթիւ են, քան սպիտակները:

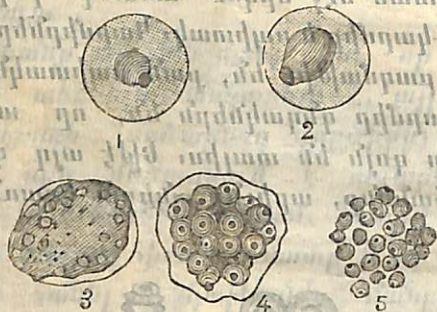
Կարմիր գնդակներն են, որ արեանը կարմիր գոյն են տալիս: Եթէ այդ գնդակները հանենք, արիւնը անգոյն կգաւնայ:

Նկ. 3. Կարմիր և սպիտակ գնդակներ:
(ա. բ. գ. կարմիր, դ. ե. զ. է. բ. թ. սպիտակ գնդակներ):

Այս ենք տեսնում, երբ որ գննում ենք առողջ մարդու արիւնը:

Հիմի մի գողէրոցը ունեցողի արիւնից մի կաթիլ վերցնենք ու մանրացոյցով գնենք: Ահա թէ ընչ կը տեսնենք: (Տ. ճկ. 4)

Նկ. 4:

Նկ. 4. Մակարոյծները մտել են արեան գնդակների մէջ:

Տեսնում ենք, որ կարմիր գնդակի մէջ մտել է մի մարմնիկ:

Դա հէնց մալարիայի մակարոյժն է, այսինքը մի էակ, որը արիւն ծծելով է ապրում:

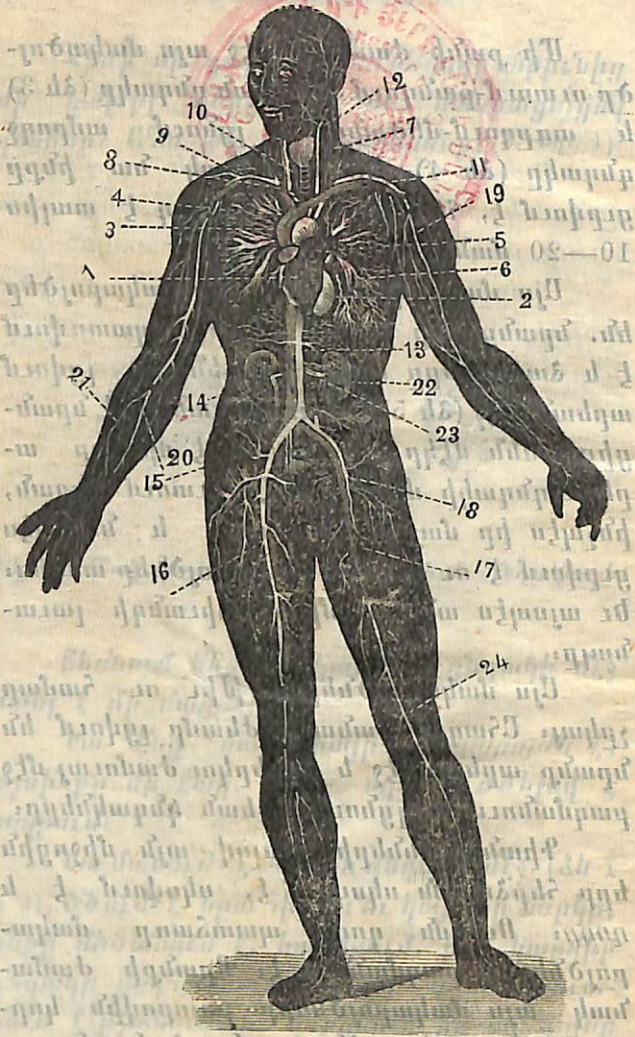
Նա մտնում է արեան գնդակի մէջ (ձև 1 և 2), ծծում է նրա հիւթը ու կարմիր ներկը, ինքը մեծանում է, կարմրում, իսկ կարմիր գնդակը ընդհակառակ քանի գնում նուազում է քչանում ու կորցնում իր ալ գոյնը և անգոյն դառնում:

Մի քանի ժամուայ մէջ այս մակածոյծը ուտում-քանդում է արեան գնդակը (ձև 3) և տուրդում-մեծանում, լցնում ամբողջ գնդակը (ձև 4): Այն ժամանակ նա ինքը ցւրվում է, հերձվում ու ծնունդ է տալիս 10—20 մանր ձագիկների:

Այս մանր կէտերը մատաղ մակաբոյծներ են. նրանց մօք բարակ պարկը պատուվում է և ձագիկները ազատվում են ու լցվում արեան մէջ (ձև 5): Յետոյ մեծանալով նրանցից ամեն մէկը էլի մտնում է մի նոր արեան գնդակի մէջ, նոյնպէս ուտում է նրան, ինչպէս իր մայրն էր արել, և նոյնպէս ցւրվում է ու մատաղ մակաբոյծներ տալիս: Եւ այսպէս անվերջ մինչև հիւանդի լաւանալը:

Այս մակաբոյծներին թիւ ու համար չըկայ: Ահագին քանակութեամբ լցվում են նրանք արեան մէջ և մի երկու ժամուայ մէջ բազմանում ու լցնում արեան գնդակները:

Դիտնականների ասելով, այն միջոցին երբ հերձվումն սկսվում է, սկսվում է և դողը: Ուրեմն գողի պատճառը մակաբոյծների բազմանալն է: Քրտնքի ժամանակ այս մակաբոյծները բոլորովին կորչում են. — էլ չենք դտնում նրանց ա-

Նկ. 5. Արեան շրջառւթիւնը:

րեան մէջ (երեկ նրանք հաւարվում են փայծաղի մէջ): Հետեւեալ օրը, դարձեալ դողէրոցքի ժամանակ, նրանք դուրս են գալիս իրանց թագնուած տեղից և էլի ցւրվում արեան գնդիկների մէջ և այսպէս անվերջ: Եթէ դողէրոցքի նուսան օրըմէջ է վրա տալիս, մակարոյծներն էլ օրըմէջ են բազմանում և այլն:

Հիմի ինձ կըհարցնի ընթերցողը.

— Բժիշկ, զուք ասում էք, թէ այդ մակարոյծները զիչացնում են մեր արեան ամենազլւաւոր մասը, այն է. կարմիր գընդիկները, բնա ինչպէս է, որ դողէրոցք ունեցող հիւանդը երկար տարիներ ապրում է առանց այդ գնդիկների:

Առանց կարմիր գնդակների մարդ ոչ միայն երկար տարիներ, այլ ոչ մի րոպէ էլ չի կարող ապրել: Բանն էլ հէնց այն է, որ այդ գնդիկները նորից գոյանում են ու լըցվում արեան մէջ և փչացածների տեղը բռնում: Իսկ եթէ դողը երկարում է, ամենքը գիտեն, որ հիւանդը գոյնը զցում է, նիհարում է, թոյլ է լինում, գլխացաւեր ու գլխի պտոյտ գալ է ունենում և այլն: Այդ նշանակում է, որ հիւանդի արիւնը պակսել է, և պակսել է, որովհետեւ այլևս լաւ չի կա-

1006
29275

բողանում կուներ մակարոյժների ճեռն
Ուրեմն մենք հիմի գիտենք, թէ ինչ
հիւանդութիւն է գողէրոցքը և ինչից է նա
առաջանում:

Դողէրոցքը կամ ճահճային տենդը կամ
մալարիան մի հիւանդութիւն է, որը առաջ
է գալիս նրանից, որ մի տեսակ մանր մար-
մնիկներ են մտնում արեան մէջ, այնպէս
շատանում եւ վնասում արեանը:

4. ՄՈԾԱԿՆ ՈՒ ԴՈՂԷՐՈՅՔՔԸ:

Այսպիսով մենք իմացանք մալարիայի
խսկական պատճառը, բայց այդ բաւական
չէ: Հարկաւոր էր փնտռել տեսնել, թէ
որտեղից եւ ինչ կերպով են մտնում մեր
մէջ այդ վրաբոյժները:

Զատ գիտնականներ ամեն երկրներում
գրադուեցին այդ խնդրով: Որոնեցին այդ
մակարոյժ մարմնիկները ջրերի, օդի, հողի
մէջ և ոչ մի տեղ չգտան: Յետոյ մի բժիշկ
մտածեց, շլինի թէ մոծակների մէջը կայ
այդ մանր էակներից:

Որոնեցին և, ճշմարիտ որ, մոծակների
արեան մէջ գտան այդ մակարոյժներին:

Մոծակները երկու տեսակի են բաժան-

27502
1000

վում: Կան մալարիաբեր (կամ վնասակար) և
անվնաս մոծակներ, ինչպէս կան թունաւոր
և անթոյն օձեր: Վնասաւոր մոծակներից
միայն սրձերն են կծում, իսկ էգերը բոյ-
սերի հիւթերով են կերակրվում: Էգերը
իրանց ձուիկները դնում են կանգնած ջրե-
րի երեսին: այս ձուիկներից դուրս են գա-
լիս թրթուրներ, որոնք անբուս են ջրի մէջ
մինչև հասունացած միջատ դառնալը: Ու-
րեմն ջուրը, այն էլ լծացած կանգնած ջու-
րը, անհրաժեշտ է մոծակների անման հա-
մար: մանաւանդ ծովեզրի ափերը, որտեղ
աղի ջուրը խառնվում է գետի ջրի հետ և
ձահիճներ կազմում: Հոտող ջրերում (գետե-
րում) այդ միջատներից չեն գտնվում:

Թրթուրները, ապրելով ջրի մէջ, շուտ-
շուտ բարձրանում են ջրի երեսը և օդ ներս
շում իրանց շնչափոխիկով: Այդ յատկու-
թեան վրա է հիմնուած նրանց ոչնչացնե-
լու ձևը: Նրանք կարող են ամբողջ ձմեռ
ջրի տակ մնալ: Թրթուրն անվնաս է, որով-
հետև չի խաժում, բայց շուտով նա հասու-
նակ նա վտանգաւոր է: Մոծակն արդէն
օդարնակ է, բայց շատ դանդաղ է թռչելում
և իր ծնած տեղից հեռու չի կարողանում

Թուշել. սակայն կարող է տեղափոխուել երկաթուղիների եւ նաւերի հետ: Նա երեւում է գլխաւորապէս մայիսին և անհետանում հոկտեմբերին: Զմեռը թագնւում է ծառերի ճեղքուածների ու փեճակների և թուփերի մէջ:

Քամին ցրում է մոծակներին, այդ պատճառով էլ բարձր տեղերում մոծակ չկայ:

Վտանգալից ժամանակը երեկոյից մինչև առաւօտն է, այսինքն, մինչև արևի ծագելը, որովհետև հէնց այդ ժամերին են դուրս գալիս միջատները իրանց թարկացած տեղերից:

Քանի որ, ինչպէս տեսանք, գողէրոցքի թոյնը գտնւում է միմիայն մարդու ու մոծակների արեան մէջ, ուրեմն մոծակն ու մարդը իրար վարակում են հիւանդացնում:

ԻՆչպէս:

Մոծակը կծում է հիւանդին ու ծծում նրա արիւնը, արեան հետ էլ մալարիայի մակարոյծները, որոնք արեան մէջ բազմանում են: Յետոյ այս հիւանդ մոծակը կծում է մի առողջ մարդու, լցնում է նրա արեան մէջ թոյնը եւ հիւանդացնում նրան:

Սրանից դուրս է գալիս այն, որ քանի

մոծակը հիւանդի չի կծել ու նրա արիւնից չի վերցրել, նրա մէջ թոյն (այսինքն մակարոյծ) չըկայ:

Այստեղից պարզ է, որ մոծակի մէջ ընտանաւոր չկան մակարոյծներ, այլ սրանք երեւում են այն ժամանակ միայն, երբ մոծակը կծում է հիւանդ մարդուն ու ծծում նրա արիւնը:

Մի գիտնական այսպէս փորձ արեց: Նա մտածեց, «եթէ առանց մոծակի կծելուն մարդ գողէրոցք չի ստանայ, ուրեմն պաշտպանեմ ինձ մոծակներից և առողջ կմնամ»: Նա չորս ուրիշ մարդ վերցրեց իր հետ ու գնաց մի չափազանց ջերմոտ երկիր և այնտեղ ընակուեց երկու սենեակի մէջ, սրանց լուսամուտներն ու դռները փակեց շատ խիտ ցանցով (ինչպէս մաղը), — այնչափ խիտ, որ մոծակը չըկարողանայ միջով անցնել ու սենեակը մտնել:

Երեսուն երեք օր ապրեց բժիշկը իր չորս ընկերների հետ այդ սենեակներում, մոծակները ահապին երամակներով (խմբերով) վզվզում էին օդի մէջ, նրանց տան չորս կողմը ամենքը հիւանդանում էին մալարիայով, բայց նրանց իսկի դուրսներն էլ

չցաւեց և բոլորովին առողջ վերադարձան իրանց քաղաքը:

Պարզ էր, որ հիւանդութեան պատճառը մոծակների խայթոցն էր:

Հակառակ փորձեր էլ են արել:

Հիւանդ մոծակներին զցում էին վանդակի մէջ և մի առողջ մարդ թեր մէջն էր մտցնում.— մոծակները կծում էին թեր ու մարդը գողէրոցք էր ստանում: Մինչև անգամ վերցնում էին այդպիսի վանդակներ, (որոնց մէջ վարակուած մոծակներ կային) ուղարկում էին շատ հեռու տեղ (5—6 օրուայ ճանապարհ) և այնտեղ նորնպէս մէկը թեր վանդակի մէջն էր մտցնում ու հիւանդանում:

6. ԻՆՉՊԵՍ ՊԱՉՏՊԱՆԵՆՔ ՄԵՐ ԱՆՉԸ ՄԱՆՐԻԱՅԻՑ:

Այն ժամանակ միայն մարդ կարող կլինի պաշտպանել իրան մի թշնամուց, երբ լաւ ճանաչում է այդ թշնամուն, երբ գիտի նրա թոյլ կողմերը: Են վրո մի նորիսի (տոյ պա Մալարիայի իսկական պատճառը վերջապէս այսօր մեզ յայտնի է և ուրեմն աւելի հեշա կերպով կարող ենք պաշտպան-

ուելաներա Կորստաբեր դհարուածներից: Մենք ցոյց տուինք, որ մոծակներն են հիւանդութեան տարածողները, որ նրանք աճում են լճացած, ճահճային ջրերի մէջ:

Ուրեմն ամենից առաջ պէտք է չորացնել ճահճները:

Ճահճների չորացնելը անազնի նշանակութիւն ունի, որովհետև դրանից մոծակներն անհետանում են: Եթէ գծուար է չորացնել մեծ ճահճները, գոնէ անբի մօտ կանդնած ջրերը պիտի հեռացնել իսկ դրա համար հարկաւոր է միայն, որ բակերում ու փողոցներում փոսեր չլինեն, որպէս զի անձրեկ ջրերը չկանդնեն: Բակերի գետինը պէտք է միշտ թեր լինի, որ ջրերը հեշտութիւնով հոսան: Ճահճային տեղեր չորացնելու համար նոյնպէս անկում են արագ աճող ծառեր, նոճիներ և էֆկալիպտոս, որոնք ծծում են գետնի խոնաւութիւնը և միևնոյն ժամանակ շեն արգելում արեւին թափանցել գետին: Զրհորհների բերանը պէտք է ծածկած լինի: Մեծ լճացած ջրերի մէջ մոծակների թրթուրները ոչնչացնելու համար բաւական է այնտեղ ձգներ աճեցնել, որովհետև ձկները զարմանալի ազահութեամբ

ոչնչացնում են նրանց: Աւելի փոքր տարածութիւն ունեցող ջրերը մոծակի թրթուրից մաքրելու համար գործ է դրվում մի ուրիշ միջոց, այն է. նաւթ կամ կերոսին կամ որևէ ձէթ:

Ահա թէ ինչպէս:

Մենք գիտենք, որ թրթուրը չի կարող ապրել ջրի խորքում, նրան օդ է հարկաւոր և այդ նպատակով նա շուտ-շուտ ջրի երեսն է դուրս գալիս ու օդ ծծում իր շնչափոխիկով: Աւրեմն, եթէ ջրի երեսը մի մածուցիկ նիւթ ամուսնացնուի, այդ նիւթը կը լցուի թրթուրի շնչափոխիկը և կը խեղդի նրան: Այդպիսի ջրերի երեսին մի քանի տեղ նաւթ են լցնում և սա իսկոյն տարածվում է ջրի երեսը. կամ թէ չէ վերցնում են մի շոր, թաթախում են նաւթի մէջ ու քսելով անց կացնում ջրի երեսով: Զորը ետքից նաւթ է թողնում և այսպիսով ջրի երեսը նոյնպէս բարակ շերտ նաւթ է կանգնում:

Այս բանը սկսում են անել զարնան սկզբներին, երբ թրթուրը գեռ մոծակ չի դարձած, և ամառուայ մէջ կրկնում են մի քանի անգամ, որովհետև նաւթը կամ կերոսինը գոլորշիանում է, անհետանում, և

ջրի երեսը դարձեալ բացվում է: Պէտք է կրկնել երկու շաբաթը կամ գոնէ ամիսը մի անգամ, մինչև ցրտերը հասնեն: Իրա ծախսը միանգամայն չնչին բան է:

Ահա այն միջոցները, որ պէտք է գործ դնեն դիւղերի ու քողաքների բնակիչները ընդհանուր ոյժերով ու ընդհանուր ծախսերով:

Բացի այդ, ամեն մարդ էլ պիտի ինքն իրան պաշտպանի:

Ինքնապաշտպանութեան համար հետեւեալ միջոցները պիտի ձեռք առնել.

2) Տուներ.—Յայտնի է, որ ջերմային երկրներում աւելի շատ են հիւանդանում ցած տեղերում բնակուողները: Օրինակ. եթէ քողաքի կամ դիւղի տների մի մասը ներքևումն է (գետի ափին), իսկ մի մասը բարձրում—սարի վրա, ներքևի տների բնակիչները միշտ հիւանդ են լինում, այն ինչ սարի վրայինը ազատ են մնում դողից: Աւրեմն տները պէտք է որքան կարելի է բարձր տեղերում շինել, իսկ եթէ այդ դժուար է, այն ժամանակ գոնէ պէտք է ճահիճներից և կանգնած ջրերից հեռու բնակուել: Գիւղերում անակները երբէք չը պէտք է փոսերի մէջ շինել, այլ բարձր

Թումբերի վրա, որովհետեւ բարձր սեղերու
անձրևի շուրք չի կանգնում ու լճանում:
Բարձր տեղերում բնակուելը միտքիչ առա-
ւելութիւն էլ ունի, այն է, որ այնտեղ օդա-
փոփոխութիւնն աւելի ազատ է կատարվում.
մարամիներ են լինում, սրտնք ցրվում են ու
ոչնչացնում մտձակներին:

Այս նոյն հիման վրա չպէտք է գեաշ
նափոք տներում ապրել: աղբիւնի տները
հարիւր տեսակ վտանգներ են առաջացնում,
ի միջի այլոց և ջերմ, որովհետեւ այդ տնե-
րը միշտ խոնար են ու թաց, նրանց պա-
տերի տակ ջրեր են հաւաքվում, փոսւմ և
այլն: Նկատուած է նոյնպէս, որ երկայնակա-
նի տների մէջ ներքևի յարկում բնակուող
ները ջերմում են, փակ վերին յարկինը ոչ:
դաս շատ փատ սովորութիւն է տների շուր-
ջը խիտ ծառեր տնկելը: Այդ ծառերն ար-
գելում են արևին գետին ընկնել և շորացնել
հողը: Խիտ ծառերը չեն թողնում կոյնպէս,
որ քամին ազատ փչի ու մարբի օդը: Մո-
ծակներն էլ շատ յարմար բներ են շինում
այդ ծառերի վրա, յայտնի է, որ նրանցից
անտառներում շատ կան: Խորհուրդ կը
տանք տների շուրջը նոճի և էֆկալիսպուս
տնկել, որոնք լաւ շորացնում են գետինը:

3) Անհնայտութեամբ մտձակաշատ տե-
ղերում պէտք է ցանցեր գործածել դռնե-
րի ու բլուտամուտների մոտ: Այս ցանցերը
պէտք է շինուեն երկաթէ թելերից և շրջա-
նակի մէջ ամրացնուեն ու երեկոները, շա-
րերը մայր մտնելիս, հագցուեն լուսամուտ-
ներին ու վրաներին: Ցանցերը կարող են
լինել նոյնպէս և բարակ կիսէից (մոճ-
լայից): Ինչից էլ պնտձ վրանն այդ ցան-
ցերը նրանց ծակերը պէտք է այնչափ մտնը
լինեն, որ մտձակը անկարող լինի մէջնե-
րովն անցնել: Եւ այս նորոտման ժամցալ
մարտը տերկրներում բնակիչները կրնան
են պատշգամբների կամ կտուրների վրա
և անհատարակ դուրեր: Եւ մարտմաճ
մամ ծրրէք չպէտք է լրովնուում ցամառե-
ղեր քնել, կտուրովհետեւ փնչպէս տակ կնը,
մտձակները ներքեումն են հաւարկում: Ան-
լի լաւ է էլի կտուրների վրա քնել: Բայց
որտեղ էլ քնեն, պահպանուշտ է թափանցիկ
(ցանցաւոր) գործուած քներից վրան շինել
կա մահճակալի վրա կիսէից վարապոյր
գցել, ինչպէս այդ վաղուց գործ է ամփոք
շոր տեղերում: Իսկ եթէ այդ էլ անհնար
է, խորհուրդ կը տանք հազնուած պառկել և
Այդպիսի մի սամի սովորութեամբ

գլուխը փաթաթել այդպիսի կիսէով ու ձեռ-
ներին ձեռնոցներ հագնել:

4. Ճամբորդները, երբ ստիպուած են լինում ջերմոտ տեղերում բացօթեայ գիշերել, պէտք է իրանց մօտ օջախ վառեն, որովհետեւ մոծակները ժողովվում են կրակի շուրջն ու այրվում, ծուխն էլ փախցնում է նրանց:

5. Փորձերը ցոյց տուին, որ մոծակ-
ները փախչում են զանազան հոտերից, օր-
կերոսինիկամ կարբոլեան թթուի: Այնպէս որ կարելի է սենեակում այս հեղուկների մէջ թաթախած շորեր կախել. ափսոս միայն որ նրանց հոտը եւ մարդուն անախորժ է: Զանազան հոտաւէտ բաների ծուխը առանձին նշանակութիւն չունի, որովհետեւ միայն ժամանակաւորապէս թմրեցնում է մոծակներին, բայց չի սպանում:

6. Պէտք է խմել միայն թարմ մարուր ջուր (գետի կամ, աւելի լաւ է, աղբիւրի), իսկ եթէ ստիպուած են ջրհորի ու առհասարակ կանգնած ջուր խմել, հարկաւոր է նախապէս եփ տալ ու սառեցնել: Աւելի լաւ է, ի հարկէ, ջրի փոխարէն թէյ գործածել:

7. Արագ-գինին վնաս են. երբէք չը

պէտք է գործ ածել: Նրանք ոչ միայն չեն կազդուրում մարմինը, այլ ընդհակառակը թուլացնում են: Արբեցողները աւելի դժուար են տանում զողէրոցքը:

8. Պէտք է աշխատել երեկոները (արեք մայր մտնելիս) տուն վերադառնալ, որովհետեւ հէնց այդ ժամերից է սկսվում մոծակ-
ների արշաւանքը:

9) Օտար մարդիկ, գնալով ջերմոտ եր-
կիր, նախազգուշութեան համար պիտի ա-
ամեն օր խինա (քինաքինա) ընդունեն, հինգից մինչև 10 գրան (երեխաները 2—
4—5 գր.): Խինան յաճախ կանգնեցնում է զողէրոցքը: Բնիկներն էլ կարող են օգտուել այդ միցոցից:

Գրանք են անհրաժեշտ զգուշութիւն-
ները:

7. ԽՆԱՄՔ ԵՒ ԲԺՉԿՈՒԹԻՒՆ

Դողէրոցքի ժամանակ պէտք է լաւ ծած-
կել հիւանդին, ոտերի տակն ու կողքերին շշերով տաք ջուր գնել, կամ աղուր ու խփեր տաքացնել ու դնել անկողնու մէջ: Տաքութիւնը վրա տալիս, ընդհակառակ թեթեացրէք վերմակները, վերցրէք շշերն

ու խփերը և սառը խոնկիք տուէր հիւանդին, որ սիրտը հովանա իսկ երբ քրտինքը եկաւ հանգիստ թողէր մինչև վերջը ու յետոյ միայն (երբ տարութիւնը իջաց կլինի) սպիտակեղէնը փոխէր:

Եթէ գլխացաւը սաստիկ է, եթէ գէմքը արնակալած է, պէտք է գլխին սառած ցրած ջրով քաթաններ ու նայն իսկ պատուցակ պարկ դնել: Եթէ հիւանդը ստուկ է ու չի կարողանում ստորանալ, ջիէք սուրբն ու թեւերը, նոյնպէս տարացքած ջրերը ու ազուրկներ շարէք շուրջը: Եթեան մալարիացի դէմ մի շափազանց պօրեղ դեղ էր բայց ժողովուրդը վարիվերոյ, առանց շափի է գործ անում:

Եթեան պէտք է տալ նաչելով հիւանդի հասակին, 5—6—10 դր. օրական երկու անգամ, իսկ երեխաներին—օրական այնքան զրան, որքան տարեկան են: Օրինակ 5 տարեկան երեխային կրտաք 2 1/2 դր. օրական երկու անգամ: Այս գեղը զողոցի ու ջերմի ժամանակ չի կարելի խմեցնել, այլ որքան կարելի է զողոցից առաջ: Օրինակ, եթէ նոպան սկսվելու է 1 ժամին, խինան կրտաք ստաւօտը 7—8 ժամին: Լաւ կըլինի սոսկ ցիցցոյցի զցմբմոյցի ցիցցոյցի:

մէկ մասը 7 ժամին տալ, միւսը—10-ին (օրինակ. հինգ-հինգ զրան):

Արմատացած մալարիայի դէմ (եթէ ոչինչ չի օգնում) միակ միջոցը օդափոխութիւնն է: Երբ տեսնում էք, որ հիւանդը անդադար ջերմում է, կամ ջերմը շուտ-շուտ նորոգվում է, որ նա նիհարում է ու զուճատվում, լերթն ուռած և այլն, տարէք նրան մի առողջ (ոչ-մալարիային) երկիր, մի սարոտ տեղ: Երբեմն հէնց որ հիւանդը հեռանում է ջերմոտ երկրից—լաւնում է:

Արեան սակաւութեան ու հիւծուածքի դէմ նոյնպէս օդափոխութիւն է հարկաւոր: Պէտք է ապահով տեղ տանել, լաւ օդի մէջ պահել, մաքուր ջուր խմեցնել ու լաւ սնունդ տալ: Այսպիսիներին բժշկութիւնը մկնդեղով ու երկաթով է լինում, բայց այդ զեղերը միմիայն բժշկի խորհրդով կարելի է գործ անել:

Վ Ե Ր Ջ

Հեղինակի միս հրատարակութիւնները.

- Փանոսախոս (մի քանի օրինակ միայն) 20 կ.,
- 2) Խօրերացի մոսխիմ (սպառուած), 3) Խօրերա 5 կ.,
- 4) Հիպնոտիս, հատ. I. (մի քանի օրինակ միայն) 25 կ., 5) Հիպնոտիս, հատ. II. 15 կ., 6) Կպրոզահան ասոպլուս Կոթիւն (պատկերազարդ) 50 կ.,
- 7) Անողջ երկրաների խնամատարութիւն 25 կ.,
- 8) Արֆիլիս, Կակուղ շանկը, Սուսունակ 25 կ.
- 9) Թշուառների բարեկամ բժիշկ Հաաղ 20 կ.,
- 10) Ամուսնութիւն. 75 կ.:

Բ Փ Շ Կ Ի Ջ Ր Ո Յ Յ Ն Ե Ր

- № 1. ՄԻ ԻՄԻՆ, երկրորդ ասղ. 5 կ.
- № 2. ՎԱՏ. ՅԱԼԻ. 6 կ.
- № 3. ՎԱՐԱՎԻՉ ՀԻՒԱՆԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԵՒ ՆՐԱՆՑ ԹՈՅՆԸ 23 նկ. 15 կ.
- № 4. ԹՈՒՔԱԽՏ ԿԱՄ ԲԱՐԱԿԱՅԱԻ. 10 կ.
- № 5. ԿՈՂԼԻՐՈՅՔ ԿԱՄ ՄԱՂԱՐԻՍ. 5 կ.
- № 6. ԻՆՖԼՈՒԷՆՑԱ ԿԱՄ ՆՈՐ ՅԱԻ. 3 կ.

(Յոյրն էլ նկարներով)

Պատասխան են՝ 1. Մի ծէր, 2. Նորածին մանուկների հիւանդութիւնները, 3. Ծաղիկը և ծաղիկ կորիլը, 4. Քութէշ կամ Սկարլատինա, 5, ԻՆչ է մլակը, 6. ԻՆչ է երազը, 7. Կարմրուկ, 8. Խնամեցէք ձեր մանուկների աչքերն ու ականջները, 9. Պատահական ցաւերն ու հիւանդութիւնները և նրանց բժշկութիւնը, 10. Պատանիների սխալները:

Ծախուած են Կենդրոնական և Փոստերից գրովաճառ անոցներում, նոյնպէս հեղինակի մօտ:

«Ազգային գրադարան»

NL0289108

7483